

Poznań, 16 lutego 2025 r.

Prof. Radosław Fiedler
Wydział Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja rozprawy doktorskiej magistra

Hawzhena Kamala Khorshida

***The role of personal beliefs in foreign policy process:
case study of Turkish president Recep Tayyip Erdoğan***

Napisana pod kierunkiem dr hab. Davida Jonesa, em. prof. ucz.

Uwagi wstępne

Rozprawa doktorska mgra Hawzhena Kamala Khorshida pt. *The role of personal beliefs in foreign policy process: case study of Turkish president Recep Tayyip Erdoğan*, została napisana pod kierunkiem naukowym dr hab. Davida Jonesa, em. prof. ucz. na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego. Rozprawa doktorska podejmuje aktualny i ważny temat o dynamicznych zmianach politycznych dokonujących się w Turcji od początku lat 2000. Autor analizuje wpływ osobistych przekonań prezydenta Recepta Tayyipa Erdoğan na kształtowanie tureckiej polityki zagranicznej, ukazując ich znaczenie w procesie podejmowania decyzji i kierunkach strategicznych działań Turcji.

Wybór tematu jest trafny, a rozprawa stanowi istotny wkład w badania nad polityką zagraniczną państwa. Praca podejmuje niezwykle interesujące zagadnienie, analizując

wpływ koncepcji Recepta Tayyipa Erdoğan na turecką politykę zagraniczną oraz ich ewolucję na przestrzeni ponad dwóch dekad jego rządów i działalności AKP.

Przedmiotem niniejszej recenzji jest szczegółowa ocena zgodności rozprawy doktorskiej z wymaganiami określonymi w art. 187 pkt 1-3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1571 z późn. zm.).

W recenzji dokonano oceny, czy praca wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie, potwierdza jego umiejętność prowadzenia samodzielnych badań naukowych oraz przedstawia oryginalne rozwiązanie postawionego problemu naukowego.

Zakres, ramy teoretyczne, hipotezy i kwestie metodologiczne rozprawy doktorskiej

Rozprawa obejmuje lata 2002–2024, uwzględniając kluczowe zmiany w tureckiej polityce wewnętrznej i zagranicznej pod rządami Partii Sprawiedliwości i Rozwoju (AKP) oraz Recepta Tayyipa Erdoğan. Wybór roku 2002 jako punktu początkowego wynika z wyborczego zwycięstwa AKP, które zapoczątkowało dynamiczny wzrost znaczenia Erdoğan – najpierw jako premiera, a następnie prezydenta.

Szczególną rolę w analizowanym okresie odgrywają przełomowe momenty, takie jak lata 2018 i 2023, kiedy AKP ponownie zwyciężyła w wyborach, a reelekcja Erdoğan umocniła nowy ład polityczny w Turcji. Kluczowe znaczenie miały także zmiany konstytucyjne, przejście na system prezydencki oraz rosnący wpływ nacjonalizmu i islamu na politykę państwa.

Autor koncentruje się na pozycji Turcji w jej relacjach z Bliskim Wschodem, Europą, Stanami Zjednoczonymi, Rosją oraz wybranymi państwami na Bliskim Wschodzie. Słusznie podkreśla, że strategiczne położenie kraju na styku Europy i Azji determinuje jego znaczenie geopolityczne i wpływa na kształt tureckiej polityki zagranicznej.

Autor trafnie podkreślił, że niniejsza rozprawa wypełnia lukę w badaniach. Dotychczasowe ujęcia wpisywały się w klasyczny *foreign policy analysis*, natomiast znacznie rzadziej koncentrowano się całkowicie na osobistych przekonaniach przywódcy i ich wpływie na politykę zagraniczną państwa.

Dodatkowo interesujące są rozważania dotyczące narastających tendencji autorytarnych i centralizacji władzy oraz ich wpływu na ewolucję polityki międzynarodowej Turcji w latach 2002–2024. Analiza ukazuje, w jaki sposób te procesy przyczyniły się do kształtowania tureckiej strategii zagranicznej i jej zmian na przestrzeni ponad dwóch dekad.

Metodologia odgrywa kluczową rolę w badaniach naukowych, dlatego zastosowane metody powinny zapewniać rzetelną i spójną analizę materiału badawczego, a nie opierać się na arbitralnie dobranych i selektywnie wybranych przykładach. Wskazane metody zostały poprawnie sformułowane, jasno wymienione i omówione. Jednak istotnym niedostatkim jest ich ogólna charakterystyka w kontekście praktycznego zastosowania. Brakuje szczegółowego wyjaśnienia, w jaki sposób posłużono się nimi w analizie materiału badawczego oraz jak odnoszą się one do postawionych pytań badawczych i procesu weryfikacji hipotez.

Doktorant powołuje się także na metody prawną i porównawczą w celu oceny procesów legislacyjnych oraz analizy ewolucji polityki Turcji pod rządami Erdoğan. Jednak nie doprecyzował kryteriów analizy porównawczej. Nie wiadomo, czy porównanie dotyczy różnych okresów polityki zagranicznej Turcji, relacji Turcji z innymi państwami, czy może szerszej perspektywy geopolitycznej.

Autor sformułował kilka fundamentalnych pytań badawczych, które zostały dobrze zdefiniowane i gruntownie przemyślane, w dodatku bardzo porządkują analizowany i to bardzo rozległy materiał badawczy. Skupiają się one na kluczowych aspektach polityki zagranicznej Turcji, uwzględniając zarówno wewnętrzne uwarunkowania polityczne, jak i wpływ osobistych przekonań Recepta Tayyipa Erdoğan. Szczególnie istotne są pytania dotyczące roli tradycji islamskich, nacjonalizmu oraz stosunków Turcji z Zachodem czy Rosją, co wskazuje na kompleksowe podejście do analizy.

Hipoteza pracy zakłada, że polityka zagraniczna Turcji pod rządami Erdoğan uległa zasadniczej transformacji pod wpływem jego osobistych przekonań, silnie zakorzenionych w nacjonalizmie i tradycjach islamskich. Jednocześnie sukcesy AKP na arenie wewnętrznej miały umocnić jego pozycję jako dominującego lidera, umożliwiając mu prowadzenie aktywnej polityki w regionie i na arenie międzynarodowej..

Zadania badawcze są logicznie powiązane z główną hipotezą, co świadczy o dobrze przemyślanej i spójnej konstrukcji pracy. Ich zakres obejmuje kluczowe aspekty polityki zagranicznej Turcji, zapewniając kompleksową analizę wpływu czynników wewnętrznych i zewnętrznych. Jednakże, w pracy brakuje precyzyjnego uzasadnienia, dlaczego wybrane zagadnienia zostały uznane za kluczowe oraz w jaki sposób analiza poszczególnych aspektów pozwala na całościowe uchwycenie dynamiki polityki zagranicznej Turcji.

Dodatkowe doprecyzowanie uzasadnienia wyboru poszczególnych zagadnień oraz wyjaśnienie, w jaki sposób ich analiza pozwala na pełniejsze uchwycenie dynamiki tureckiej polityki zagranicznej, mogłoby jeszcze bardziej wzmocnić wartość naukową pracy.

Bibliografia dysertacji Hawzhena Kamala Khorshida jest obszerna i zawiera wiele kluczowych pozycji dotyczących polityki zagranicznej Turcji oraz teorii stosunków międzynarodowych. Obejmuje zarówno klasyczne prace, jak *Politics among Nations* Morgenthaua, jak i opracowania dotyczące islamizmu politycznego i roli Erdogana w tureckiej polityce.

Nie jest jasne, na ile było to ograniczeniem, jednak w bibliografii Autor nie odwołuje się do materiałów źródłowych, takich jak dokumenty rządowe, raporty tureckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych czy stenogramy przemówień Recepta Tayyipa Erdoğan. Włączenie tych źródeł mogłoby wzbogacić analizę o dodatkowy wymiar empiryczny.

Ponadto w bibliografii nie uwzględniono kluczowej pracy Roberta Jervisa *Perception and Misperception in International Politics*, która stanowi istotny punkt odniesienia w badaniach nad percepcją w polityce zagranicznej. Jej uwzględnienie mogłoby dodatkowo pogłębić analizę czynników psychologicznych wpływających na decyzje Erdoğan.

Struktura i ocena treści pracy

Rozprawa składa się z pięciu rozdziałów, które tworzą logicznie uporządkowaną i spójną strukturę. Główne założenie tego podziału to skupienie analizy wokół jednego,

konsekwentnie rozwijanego wątku, co sprzyja zachowaniu ciągłości badań i stopniowemu przechodzeniu od kwestii teoretycznych do analizy empirycznej.

Rozdział pierwszy stanowi konceptualne i teoretyczne ramy analizy. Zawiera omówienie koncepcji polityki zagranicznej oraz czynników wewnętrznych wpływających na proces decyzyjny w tym obszarze. Autor analizuje motywy, narzędzia i metody kształtujące politykę zagraniczną państwa oraz rolę przywódców politycznych w jej formułowaniu i realizacji. W rozdziale przedstawiono również najważniejsze teorie stosunków międzynarodowych, w tym realizm, liberalizm, geopolitykę, gospodarkę oraz konstruktywizm. Teoretyczne ramy analizy zostały poprawnie określone i szczegółowo omówione w pierwszym rozdziale pracy. Autor zastosował różne podejścia teoretyczne w badaniu polityki zagranicznej Turcji, w tym realizm, neorealizm, realizm neoklasyczny, geopolitykę, geogospodarkę, liberalizm oraz konstruktywizm.

Realizm i jego odmiany – neorealizm oraz realizm neoklasyczny – odgrywają kluczową rolę w pracy. Autor przyjmuje realistyczne założenie, że polityka zagraniczna Erdoğana jest kształtowana zarówno przez siłę państwa, jak i strukturę międzynarodowego systemu. Zgodnie z neorealizmem, układ sił na arenie międzynarodowej ma istotny wpływ na decyzje tureckiego rządu, natomiast realizm neoklasyczny dodatkowo uwzględnia percepcję decydentów oraz wewnętrzną strukturę państwa jako czynniki pośredniczące.

Istotnym aspektem analizy jest również podejście geopolityczne i geoekonomiczne. Autor trafnie wskazuje na zależności między relacjami międzypaństwowymi, czynnikami kulturowymi i gospodarczymi, podkreślając rosnące znaczenie geoekonomii jako narzędzia realizacji celów polityki zagranicznej.

Liberalizm wnosi do pracy perspektywę współpracy międzynarodowej oraz możliwości kooperacji między państwami, co stanowi przeciwwagę dla realistycznego spojrzenia na stosunki międzynarodowe jako nieustanną rywalizację. Jednak czy konstruktywizm nie powinien zostać uznany za główne i dominujące podejście teoretyczne w tej analizie? Autor zasygnalizował stosowanie także konstruktywizmu, ale obok także innych podejść teoretycznych wymienionych we wstępie. Konstruktywizm podkreśla, że polityka zagraniczna nie wynika wyłącznie z materialnych uwarunkowań i interesów państw, lecz kształtuje się poprzez idee, tożsamość i wartości kulturowe. W

przypadku polityki zagranicznej Erdoğan znaczenie mają nie tylko czynniki geopolityczne i gospodarcze, ale także islam jako element ideologiczny, tożsamość narodowa, neoosmanizm oraz narracja historyczna AKP o odrodzeniu potęgi międzynarodowej Turcji, co zostało zaznaczone w pracy i poprawnie zidentyfikowane, ale konstruktywistyczne podejście powinno być główną narracyjną ramą teoretyczną.

Rozdział drugi koncentruje się na roli Recepta Tayyipa Erdoğan w kształtowaniu fundamentów AKP oraz jej ewolucji ideologicznej i politycznej. Analizuje cechy charakterystyczne partii, jej stosunek do islamistycznych ugrupowań politycznych oraz integrację wartości religijnych z polityką. Autor bada wpływ islamu i politycznej filozofii AKP na kształtowanie polityki wewnętrznej i zagranicznej Turcji. Ponadto rozdział odnosi się do działań Erdoğan podczas pandemii COVID-19 oraz ich skutków gospodarczych, a także do wyników wyborów w 2023 roku, które doprowadziły do częściowej utraty władzy przez AKP w kluczowych miastach.

Rozdział trzeci poświęcony jest roli Erdoğan w procesie podejmowania decyzji dotyczących polityki zagranicznej. Szczególną uwagę poświęcono ewolucji instytucji odpowiedzialnych za politykę zagraniczną oraz zakresowi prerogatyw prezydenta w tym obszarze. Autor analizuje, w jakim stopniu osobiste przekonania Erdoğan wpłynęły na kształt polityki zagranicznej Turcji oraz jak jego styl przywództwa oddziałuje na decyzje podejmowane na arenie międzynarodowej.

Rozdział czwarty skupia się na tureckiej polityce wobec państw sąsiednich, takich jak Iracki Kurdystan, Syria, Iran, Izrael i Palestyna. Szczegółowej analizie poddano również stosunki turecko-greckie oraz sytuację Tureckiej Republiki Cypru Północnego. Autor bada motywy tureckiej polityki wobec sąsiadów oraz zmieniające się strategie w tym obszarze.

Rozdział piąty koncentruje się na relacjach Turcji z Zachodem i Rosją. Przedstawia cele i strategie tureckiej polityki zagranicznej wobec Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych oraz Rosji, uwzględniając zarówno współpracę, jak i napięcia wynikające ze zmieniających się uwarunkowań geopolitycznych.

Struktura pracy jest przejrzysta i konsekwentna, a kolejne rozdziały stanowią naturalne rozwinięcie wcześniejszych analiz. Podział ten umożliwia stopniowe przechodzenie od teorii do praktycznych aspektów polityki zagranicznej Turcji.

Analiza niemal w całości koncentruje się na osobie Erdoğan, co podkreśla jego dominującą rolę w kształtowaniu polityki zagranicznej Turcji. Choć jest to uzasadnione charakterem jego rządów, warto byłoby w większym stopniu uwzględnić także inne czynniki, takie jak dynamika wewnętrzna AKP czy szersze uwarunkowania geopolityczne wpływające na turecką politykę zagraniczną.

Szczególnie istotnym aspektem, który mógłby zostać bardziej wyeksponowany, jest wpływ czynników ekonomicznych, kluczowych dla strategii Ankary. Pogłębiona analiza współpracy gospodarczej Turcji z Unią Europejską, Rosją, USA, czy wybranymi państwami na Bliskim Wschodzie oraz jej oddziaływania na decyzje polityczne Erdoğan wzbogaciłaby kontekst badawczy i pozwoliłaby lepiej zrozumieć mechanizmy kształtujące politykę zagraniczną kraju.

Wnioski

Rozprawa stanowi wartościowy wkład w badania nad polityką zagraniczną Turcji, ze szczególnym uwzględnieniem roli Recep Tayyipa Erdoğan i jego wpływu na kształtowanie strategii międzynarodowej państwa. Praca wyróżnia się dobrze określonymi pytaniami badawczymi, logiczną strukturą oraz wieloaspektową analizą opartą na różnych podejściach teoretycznych.

Autor trafnie identyfikuje kluczowe czynniki kształtujące turecką politykę zagraniczną, w tym znaczenie tradycji islamskich, nacjonalizmu i neoosmanizmu. Wskazuje także na ewolucję roli Erdoğan, uwzględniając zarówno jego osobiste przekonania, jak i szerszy kontekst instytucjonalny oraz geopolityczny. Struktura pracy jest spójna i konsekwentna, co ułatwia śledzenie toku wyводу, a zastosowana metodologia pozwala na kompleksową ocenę zjawiska.

Pewne aspekty mogłyby zostać rozwinięte w większym stopniu. W szczególności warto byłoby bardziej uwzględnić podejście konstruktywistyczne, jako główną ramę teoretyczną, jak przecież też wskazano w pracy, że tożsamość narodowa, ideologia AKP i narracja historyczna odgrywają też istotną rolę w polityce Erdoğan. Dodatkowo, analiza polityki zagranicznej Turcji mogłaby w większym stopniu uwzględniać aspekty ekonomiczne, zwłaszcza rolę współpracy gospodarczej z USA, Unią Europejską, Rosją

oraz państwami regionu Bliskiego Wschodu. Mimo tych sugestii, należy podkreślić, że dysertacja wyróżnia się dobrze przemyślaną strukturą oraz wysoką jakością opracowania, zarówno pod względem merytorycznym, jak i edytorskim.

Podsumowując, rozprawa spełnia wymagania określone w art. 187 pkt 1-3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j.: Dz. U. z 2024 r. poz. 1571 z późn. zm.). Jest to wartościowe studium naukowe, dobrze uargumentowane i stanowiące istotny wkład w badania nad polityką zagraniczną Turcji. Ujęcie zaprezentowane przez Doktoranta wnosi znaczący wkład w rozwój dyscypliny stosunków międzynarodowych, dlatego też wnoszę o wyróżnienie recenzowanej rozprawy doktorskiej.

W związku z powyższym rekomenduję dopuszczenie mgra Hawzhena Kamala Khorshida do dalszego etapu postępowania w sprawie nadania stopnia doktora w dyscyplinie stosunków międzynarodowych.